

הרב דוד ביגמן והרב ד"ר יוסף סלוטניק



האם אישה יכולה לברך ברכת חתנים?

- הקדמה
- מהי "ברכת חתנים"? ▪ האם ברכת חתנים היא חובת החתן? ▪ האם ברכת חתנים היא ברכת השבח? ▪ עמדת הרמב"ם וה"שולחן ערוך" - ברכת חתנים היא ברכת שבח ▪ האם ברכת חתנים היא מדברים שבקדושה? ▪ האם אישה יכולה לברך ברכת חתנים? ▪ האם יש בעיה בכך שאישה מובילה את הקהילה? ▪ סיכום

הקדמה

זה כמה שנים שזוגות שונים המתכווננים לחתונתם מבקשים לשנות את הנוהג המקובל ולאפשר לנשים ליטול חלק פעיל יותר בטקס הנישואין; ובין השאר עולה מהם הבקשה שנשים יאמרו חלק משבע הברכות,¹ או אפילו את כולן. בקשה זו נולדה מתוך רצון לשתף נשים בהודאה לקב"ה על הבית החדש שקם בישראל, ושורשה ברצון ליצור מסגרות של עבודת ה' הפונות גם לנשים. בעקבות זאת, שומה עלינו לבחון האם על פי ההלכה יש מקום למהלך כזה. שאלה זו נידונה בעבר על ידי מספר מצומצם של פוסקים, מהם התירו ומהם אסרו, אך דומה שעדיין יש מקום ללבן את הדברים.²

1 שבע הברכות הנאמרות תחת החופה, ובסעודות מיוחדות בימים שלאחר החופה, מכונות בספרות ההלכתית "ברכת חתנים", ועל כן נשתמש בעיקר בכינוי זה ולא בכינוי השגור "שבע ברכות".
2 הרב יהודה גרשוני חכמת גרשון (התשנ"ז), עמ' קסה-קסז; חוות בנימין, חלק ב, סימן פ; שו"ת בני בנין, חלק ג, סימן כז; שו"ת במראה הבזק, חלק ה, סימן קיג (והערות הגרז"נ גולדברג, שם). במרשתת מצויות כמה שאלות ותשובות קצרות בעניין זה, המעידות הן על "השטח" המבקש שינוי, הן על דבקות בעולם ההלכה.

סוגיה זו רבת פנים היא, וראשית עלינו לדון בכמה שאלות הנוגעות למהותן של ברכות אלו: האם הברכות הן חובה של החתן לבדו, חובתם של בני הזוג, או של הקהילה כולה? מי רשאי לברך את הברכות הללו? ומהו הדין בדיעבד, אם לא בירכו את הברכות? שאלות אלו קשורות זו בזו, ולעיתים קשה להפריד בין הדבקים, אך ננסה כמיטב יכולתנו לפרוש את היריעה באופן בהיר ולברר את העניין.

מהי "ברכת חתנים"?

אזכורה הראשון של ברכת חתנים מופיע במשנה (מגילה ג, ג), המונה את הדברים שלאמירתם יש צורך בעשרה אנשים:

אין פורסין את שמע, ואין עוברין לפני התיבה, ואין נושאים את כפיהם, ואין קורין בתורה, ואין מפטירין בנביא, ואין עושין מעמד ומושב, ואין אומרים ברכת אבלים ותנחומי אבלים וברכת חתנים, ואין מזמנין בשם פחות מעשרה.

מעבר לציון זה, אין המשנה מבארת מהי ברכת חתנים. התוספתא (ליברמן, מגילה ג, יד) מרחיבה מעט ומלמדת:

ואין אומרים ברכת אבלים פחות מעשרה, ואין אבלים מן המנין.
אין אומרים ברכת חתנים פחות מעשרה, וחתנים מן המנין.
אומרים ברכת חתנים בין בסעודת אירוסין בין בסעודת נישואין, בין בחול בין בשבת.
ר' יהודה אומר: אם באו פנים חדשות - אומרים ברכת חתנים; ואם לאו - אין אומרים ברכת חתנים.

התוספתא מוסיפה כמה נקודות משמעותיות. הראשונה שבהן היא כמוכנ העובדה שמברכים ברכת חתנים בסעודות.³ נקודה משמעותית נוספת היא שהחתן עצמו עולה למניין עשרה בברכת חתנים, בשונה מדינו של אבל לעניין ברכת אבלים. מסתבר שברכת אבלים היא ברכה הנאמרת כדי לנחם את האבל, ועל כן האבל עצמו אינו נמנה כחלק

3 אומנם לא ברור לחלוטין האם הדין בדברי התוספתא עוסק רק בברכה הנאמרת בסעודות או שמא מדובר גם על ברכה הנאמרת בסעודות, מעבר לברכה הנאמרת בשעת הנישואין. אך כיוון שממכול המקורות עולה שמברכים את ברכת החתנים הן בשעת הנישואין הן בשעת הסעודה לא נרחיב דיון זה מעבר לאמור עד כה.

האם אישה יכולה לברך ברכת התנים?

מקהל המברכים;⁴ אולם יש לדון מדוע בברכת חתנים הדין שונה והחתן עולה למניין הקהל המברכים. כפי שנראה להלן, ישנן כמה אפשרויות להבנת דין זה.

כפתיחה לבירור העניין נציע כאן שני ערוצים ראשוניים להבנת מהותה של ברכת חתנים:

א. ברכה זו היא ברכת הקהל, המשבח את בניין הבית היהודי החדש; ועל כן, בניגוד לברכת אבלים - שבה האבל אינו מסוגל לנחם את עצמו ואינו נחשב חלק מקהל המברכים - בברכת חתנים החתן יכול לקחת חלק בשמחה יחד עם שאר חברי הקהילה. לפי הסבר זה, ברכת חתנים היא חיוב המוטל על הקהילה כולה. אומנם אדם אחד מברך אותה בעבור כולם, כעין שליח ציבור, אך כולם חייבים בברכה ועל כולם להאזין לה כדי לצאת ידי חובתם. הצורך בעשרה נובע מכך שרק עשרה אנשים יוצרים "קהל" המחויב בברכה זו.

ב. ברכת חתנים אינה ברכה המוטלת על הקהל, אלא על החתן עצמו. אומנם לעיתים מזומנות אדם אחר יברך אותה בעבור החתן והלה יצא ידי חובתו מדין "שומע כעונה", אך מעיקר הדין מדובר בחובה המוטלת עליו בלבד. על פי גישה זו, רב ההבדל בין ברכת אבלים, שהיא ברכת הציבור, לברכת חתנים שהיא ברכה המוטלת על היחיד.

שני כיווני המחשבה הללו מוכרים לנו בהקשרים שונים בעולם ההלכה. חזרת הש"ץ, למשל, היא מכלול של ברכות שהציבור חייב בו, אף על פי ששליח הציבור הוא שאומר אותן לבדו.⁵ לחילופין, ברכת "הגומל" היא ברכה המוטלת על היחיד, אלא שתיקנו לאומרה רק בפני עשרה.⁶

על מנת לדון בשאלת אמירת ברכת חתנים על ידי אישה, עלינו להבין תחילה מהי מהותה של ברכת חתנים ולענות על השאלה האם היא ברכת הציבור או ברכת החתן

4 כך עולה במפורש מדברי ר' יהונתן מלוניל (בחיבורו על כתובות ח ע"ב): "וחתנים מן המנין - לעשרה הצריכין לימנות לברכת חתנים שהרי גם הוא מן השמחים. ברכת אבלים - דהיינו ברכת רחבה כלומר כשמברין את האבל סעודה ראשונה משל אחרים כדאמרי' במועד קטן [כ"ז ע"ב] הי(נ)ו מברין אותו ברחבה ומברכין שם ברכת אבלים כדמפרש לקמן ברוך מנחם אבלים. ואין אבלים מן המנין - דהא אינו מן המנחמים אלא מן המתנחמין".

5 ראו למשל בדברי הרמב"ם (משנה תורה, תפילה ונשיאת כפיים, פרק ט, הלכה א): "סדר תפלות הציבור כך הוא: בשחר כל העם יושבים ושליח ציבור יורד לפני התיבה ועומד באמצע העם ומתחיל ואומר קדיש וכל העם עונים אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי בכל כחן, ועונין אמן בסוף קדיש, ואחר כך אומר ברכו את ה' המבורך והם עונים ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ומתחיל ופורס על שמע בקול רם והם עונים אמן אחר כל ברכה וברכה, והיודע לברך ולקרות עמו קורא עד שמברך גאל ישראל".

6 ראו למשל שולחן ערוך, אורח חיים, סימן ריט, סעיף ג.

עצמו. כפי שנראה להלן, שני כיווני המחשבה הנזכרים מצויים בהלכה, ולשניהם ניתנו הסברים שונים המשפיעים על שאלתנו באופנים מגוונים.

האם ברכת חתנים היא חובת החתן?

לכאורה, ישנן כמה ראיות המוכיחות שהחוב לברך ברכת חתנים מוטל על החתן עצמו. הראיה הראשונה היא לשון הברייתא (מסכת כלה א, א) המלמדת כי:

כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה. מה נדה שלא טבלה אסורה לבעלה, אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה.

ברייתא זו, הדנה בברכת חתנים, פותחת במשפט הנראה חד־משמעי: כלה אסורה לבעלה עד שיברכו את הברכה. דברים אלה תומכים בכיוון השני שהוצע לעיל - המציב במרכז הדיון את חובתו של החתן לברך קודם שהוא נושא את אשתו ואינו רואה בברכת חתנים חיוב קהילתי של ברכת השבת. יתר על כן, ברייתא זו רואה בברכה לא רק חובה של החתן אלא גם מעשה המתיר את האישה לבעלה.

אומנם ברייתא זו אינה מופיעה בתלמודים, אך היא הובאה על ידי מחברים רבים: גאונים, ראשונים ואחרונים. אכן, אף שלשון הברייתא נראית חד־משמעית, נחלקו הראשונים והפוסקים עד כמה לאמץ את העולה ממנה כדבר פשוט והבינו את הברייתא בצורות שונות - כפי שנסקור להלן.

בתשובות הגאונים⁷ התבארה הברייתא כממוקדת בחופה ולא בברכות, והוסבר שכוונתה היא שכלה שלא נמסרה לחופה (או במילים אחרות: שלא נישאה) אסורה לבעלה. כך ביאר את הדברים גם הר"ש משאנץ:

ועוד דמסתבר דכלה בלא ברכה דאסירא היינו בלא חופה, אלא דנקט בלא ברכה לפי שעושין ברכה בשעת נשואין.

ופ"ק דכתובות א"ר יהודה אף בבית האירוסין מברכין אותה לפי שמייחדין אותה קודם כניסה לחופה - היינו כדי שיחשב כניסת חופה משעת אירוסין; וביהודה שנו כדאמרינן התם, ועיקר הדבר תלוי בחופה דכל ביאות אירוסין כביאות זנות היא כל זמן שלא נכנסה לחופה, אבל משנכנסה לחופה הרי היא כאשתו לכל דבר ליורשה ולטמא לה ולהפר נדריה, ואפילו בלא ברכה כדמוכח פרק נערה שנתפתתה גבי התם חצר דידיה לנשואין.

7 שערי צדק, חלק ד, שער ד, סימן כד.

האם אישה יכולה לברך ברכת התנים?

ובשום מקום לא מצינו ברכות מעכבות; וכי תעלה על דעתך דאם אין עשרה במדינה לא תכנס אשה לפי שברכת חתנים בעשרה?! ועוד אמר' פרק הניזקין מעשה בארוס וארוסה שנשבו לבין העובדי כוכבים והשיאום זה לזה אמרה לו בבקשה ממך אל תגע בי שאין לי כתובה ממך, אבל משום כלה בלא ברכה לא נמנע מליגע בה ותו לא מידי. שמשון בר' אברהם זלה"ה.⁸

על פי פרשנות זו, החופה היא המעכבת, ולא הברכות עצמן, וממילא אין מקום להתייחס לברכות כאל חובת החתן או כאל "מתיר" של האישה לבעלה; תחת זאת יש לראותן כחובת שבח המוטלת על הציבור כולו.

לעומת ראשונים אלה, שקבעו מפורשות כי ברכת חתנים היא ברכת השבח של הציבור ואין תפקידה להתיר את האישה לבעלה, ראשונים רבים הבינו את לשון מסכת כלה כפשוטה. לדעתם, הכלה אסורה לחתן עד הרגע שבו מברכים את ברכת החתנים. כפי שנראה להלן, גם בתוך גישה זו מצויים גוונים שונים: יש מהראשונים שסבורים כי הברכות הן המעשה היחיד שבזורתו ניתרת האישה; ויש מהם המצריכים שילוב מסוים בין הברכות והחופה.

לשם הצגת העמדה שלפיה רק הברכות מתירות את איסור האישה לבעלה, נביא את דברי הרי"ז שניסח עמדה זו בצורה חדה וחריפה:

אסרו חכמים להתייחד הארוס עם ארוסתו עד שבירכו עליהן הברכות הנזכרות בנישואין, וכך אמרו: כלה בלא ברכה אסור לבעלה כנדה, ואפי' אם כנסה לחופה אסורה היא לו בלא ברכה כמבואר בקונטרס הראיות בראיה ה'.
בירך עליהן הברכות הנזכרות - הותר לו לבא עליה כנשואתו, אבל דין ארוסה יש לה לכל דבר עד שיפרוש טליתו עליה לשום חופה.⁹

הרי"ד, סבו של ריא"ז, תיאר בכמה מקומות¹⁰ את מנהג בני רומניה לברך את שבע הברכות פעמיים; פעם אחת בבית האירוסין כדי להתיר את הבעילה; ופעם שנייה, לאחר זמן, בעת הכניסה לחופה בבית הנישואין. באותם מקומות הוא מתלבט האם זהו מנהג טוב או שכיוון שבירכו פעם אחת, שוב אין מקום לברך ברכות אלו בשעת החופה. מכל מקום,

8 הגהות מרדכי, קידושין, רמז תקמה. כעין הדברים הללו מצאנו גם אצל ר' מנחם המאירי, בית הבחירה, פסחים ז ע"ב, ד"ה ואע"פ.

9 פסקי הרי"ז, כתובות, פרק א, הלכה א, אות יח.

10 פסקי רי"ד, כתובות ז ע"ב; תשובות הרי"ד, סימן לז וסימן מז.

העולה מדברי הרי"ד והרי"ז הוא שיש לקבל את הברייתא כפשוטה: האישה אסורה על בעלה עד לרגע אמירת הברכות, ואמירתן מתירה אותה ללא שום קשר לחופה.¹¹

עמדה אחרת מצויה אצל רבים מחכמי ספרד, מבית מדרשו של הרמב"ן, שסברו אף הם שהברכות לבדן מתירות את האישה, אלא שהם לא אפשרו לברך את הברכות במנותק מן החופה. כדוגמה לכך נזכיר את דברי הרמב"ן עצמו (חידושים, פסחים ז ע"ב, ד"ה והוי יודע) הדין מדוע ברכות אלו אינן נאמרות עובר לעשייתן:

וכן המנהג בברכת נשואין שאין מברכין אלא אחר שתכנס לחופה שאין אלו אלא ברכות תפלה ושבח, תדע שהרי כל שבעה מברכין אותן, וכן נראה מהלכות גדולות.

והרב ר' משה ז"ל (ש)אמר קודם הנשואין וכן דעתי נוטה, שהרי חופה ייחוד הוא ובעי' ראויה לביאה והרי כלה בלא ברכה אסורה היא לבעלה כנדה, ולא מפני שהיא בכלל כל המצות כלן מברך עליהן עובר לעשייה.

הרמב"ן מבאר שאלו המברכים את שבע הברכות לאחר הכניסה לחופה רואים בהן ברכות שבח. הוא עצמו סבור שיש לאומרן לפני החופה, כדעת הרמב"ם, אך לא משום שהן ברכות המצוות אלא כיוון שהכלה אסורה כנידה ועל כן אסור לה להתייחד עם הבעל בחופה עד שיברכו את ברכת החתנים.¹² נראה שהרמב"ן תופס את ברכת החתנים כמעין שילוב של ברכות השבח (שאותן אומרת הקהילה) יחד עם ברכה המתירה את האישה לבעלה. לכן סבור הרמב"ן שיש להקדים את ברכת הנשואין לפני החופה - כדי שבעת עמידתם תחת החופה יהיו החתן והכלה מותרים זה בזה.

עמדה נוספת, ומורכבת יותר, מבינה את השילוב בין החופה והברכות כרגע ההיתר של האישה לבעלה. ראשון לאותו זמן בעמדה זו הוא רש"י שכתב "ארוסה אסורה עד שתיכנס לחופה בברכה";¹³ ובעקבותיו הלכו גם חלק מבעלי ה"תוספות".¹⁴ לפי שיטה זו, מחדגי'סא אין מקום להתיר את האישה על סמך ברכות בלבד (ובכך חלוקה שיטה זו על הרי"ד, הרי"ז והרמב"ן); ומאידך גיסא אין לראות בברכת החתנים ברכת שבח

11 הריטב"א (חידושים, כתובות ז ע"ב, ד"ה אמר אביי) הציע לפרש באופן דומה אך נראה שהוא אינו מאמץ זאת להלכה; וראו בהע' הבאה.

12 כך כתב הר"ן על אתר בשמו. הר"ן חזר על הדברים בפירושו על הרי"ף (כתובות ב ע"א בדפי הרי"ף, ד"ה אף). זו גם דעת רבים מחכמי ספרד מבית מדרשו של הרמב"ן. ראו למשל חידושי הריטב"א, כתובות, שם.

13 רש"י, כתובות ז ע"ב, ד"ה שמתייחד. הקשרם של הדברים הוא ביאור ברכת האירוסין שנאמר בה "ואסר לנו את הארוסות".

14 תוספות, שם, ד"ה אר"י.

האם אישה יכולה לברך ברכת התנים?

בלבד והיא חלק מתהליך המתיר את האישה (ובכך חלוקה שיטה זו על עמדת הגאונים שהובאה לעיל).

לשם השלמת מערך הדעות נביא דעה נוספת, הסוברת שייתכן כי אכן מדובר על איסור שיש להתיר, אך יש יותר מאופן אחד לבצע היתר זה. במילים אחרות: עמדה זו מאמצת הן את עמדת הגאונים, שלפיה האישה ניתרת מאיסורה על ידי החופה, הן את עמדת הרי"ז הסבור שהברכות הן "מתיר" עצמאי; אך היא טוענת שדי באחד המתירים כדי להתיר את האישה לבעלה. הדגמה של עמדה זו אפשר לראות בדברי הרמ"א (אבן העזר, סימן נה, סעיף א), הפוסק מצד אחד שברכת החתנים מתירה את האיסור:

ולכן ארוס שהוא עם ארוסתו בבית אחד - מברכין ז' ברכות פן יתייחדו.¹⁵

אך מצד שני סובר (שם, סימן סא, סעיף א) שחופה ללא ברכות מתירה אף היא את האישה:

כנסה לחופה ולא בירך ברכת חתנים, הוי חופה גמורה, דאין הברכות מעכבות; ומברך אחר כמה ימים.

האם ברכת חתנים היא ברכת השבח?

נוכח מגוון הדעות שראינו לעיל, דומה שהכיוון הראשון - שלפיו ברכת החתנים היא ברכת שבח שהציבור כולו אומר - הוא הכיוון הפשוט והמסתבר יותר במכלול המקורות, וכפי שנראה להלן גם בדברי הפוסקים, וכך נקטו הגאונים והר"ש משאנץ.

אפשר להביא כמה ראיות לכיוון זה; החזקה שבהן היא העובדה שברכת החתנים מופיעה במשנה כחלק מרשימה ארוכה של דברים הנאמרים בציבור - חלקם דברים שבקדושה וחלקם חיובים ציבוריים אחרים - ונראה שהרשימה כולה ממוקדת בחובות הציבור ולא בחובות היחיד. כך עולה במפורש גם מדברי הרמב"ן שכתב: "השנוים במשנתנו

15 אכן, נחלקו האחרונים בביאור דברי הרמ"א. ה"בית שמואל" (סימן נה, ס"ק א) הבין שלדעת הרמ"א, הברכות אכן מתירות את האישה לבעלה, כעמדת הראשונים שהזכרנו; אך לעומתו, ה"חלקת מחוקק" (שם, ס"ק ב) סבור שלדעת הרמ"א אין ברכת החתנים מתירה את האישה לבעלה והיא אינה מותרת עד שתהיה בחופה, ועל כן מבאר שיש כאן סוג של חופה ונישואין: "מ"מ ארוס וארוסתו השהין יחד בבית הוי כחצר של שניהם ויחוד דידהו הוי נשואין". על פי פירושו של ה"חלקת מחוקק", הרמ"א נמצא במחנה הגאונים שהזכרנו לעיל.

כולם חובות הצבור,"¹⁶ ומדברי ראשונים אחרים.¹⁷ גם אם יטען הטוען שחלק מהנושאים המנויים ברשימה הם חובת היחיד, הרי שמדובר על חובת היחיד הנעשית כשהוא חלק מהציבור, ולא על חובתו של יחיד בודד ללא נוכחות הציבור.

השלכה אחת למחלוקת זו - המחלוקת האם ברכת החתנים היא ברכה המתירה את האישה לבעלה או ברכת השבח של הציבור - היא השאלה מה לעשות כאשר אין מניין המאפשר לברך בפניו את ברכת החתנים. תחילה יש לציין כי אין עוררין על כך שברכת החתנים נאמרת בעשרה בלבד, שכן דין זה מופיע במשנה באופן חד־משמעי והגמרא בכמה מקומות (מגילה כג ע"ב; כתובות ז ע"ב) מביאה לו מקורות שונים; ואכן, הרמב"ם ובעקבותיו ה"שולחן ערוך" פסקו כי "אין מברכים ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין, וחתן מן המנין".¹⁸

בעקבות הצורך במניין לשם אמירת ברכת חתנים, דנו הראשונים והאחרונים האם ניתן לשאת אישה גם כאשר אין בנמצא מניין. הרשב"א בתשובה וה"בית יוסף" פסקו שהצורך בעשרה מעכב גם בדיעבד, וה"בית יוסף" הסיק מכך שאם אין עשרה אי אפשר לברך את הברכות - ועל כן אי אפשר להינשא. לעומתם, "הגהות מיימוניות", "תרומת הדשן" והרמ"א פסקו שהברכות אינן מעכבות וכי אפשר להינשא אף ללא אמירתן - אף שכמובן ראוי להדר ולחזור אחרי עשרה.¹⁹ אין ספק שהרואים את הצורך באמירת הברכות כחיוב לכתחילה גרידא אינם סבורים כי ברכת חתנים מתירה את הזוג זה בזה; מאידך גיסא, ייתכן שגם הטוענים כי ללא ברכת חתנים אי אפשר להינשא סוברים שהברכה היא ברכת שבח ואין עניינה היתר של האישה לבעלה - ובכל זאת אם אי אפשר לאומרה, אין להשיא את בני הזוג.²⁰

16 מלחמות ה', מגילה ג ע"א. דברי הרמב"ן הללו מצויים במתח מסוים עם דבריו המובאים לעיל (ליד ציון הע' 11), שם הוא מגדיר את ברכת חתנים כ"מתיר"; וכנראה לשיטתו יש פנים שונות בברכה זו, כפי שכבר כתבנו בגוף המאמר.

17 ראו למשל את דברי הגאונים - שהובאו ב"שיטה מקובצת" (כתובות ז ע"ב) - שבהם מכונה ברכת החתנים "דברים שבקדושה".

18 משנה תורה, אישות, פרק י', הלכה ה': שולחן ערוך, אבן העזר, סימן סב, סעיף ז.

19 סיכום הדברים והפניות למקורות ראו ב"בית יוסף" (אבן העזר, סימן סב, סעיף ד), ב"דרכי משה" ובהגהות הרמ"א (שם). למקורות אלה אפשר להוסיף את דברי הר"ש משאנץ (שהוזכרו לעיל) שתמה "ובשום מקום לא מצינו ברכות מעכבות; וכי תעלה על דעתך דאם אין עשרה במדינה לא תכנס אשה לפי שברכת חתנים בעשרה?!".

20 כפי שנראה להלן, ר' יוסף קארו פסק ב"שולחן ערוך" (אבן העזר, סימן נה, סעיף ג) שאם נכנסו לחופה ולא בירכו - האישה נשואה, ועל כן ברור שלדעתו הברכות אינן מעכבות בדיעבד; ובכל זאת הוא פסק ב"בית יוסף" (המוזכר בהע' הקודמת) שאם אין עשרה, לא יינשאו, ומכאן ראייה שאין הכרח לתלות את הדברים זה בזה.

עמדת הרמב"ם וה"שולחן ערוך" - ברכת חתנים היא ברכת שבח

שאלת עמדתו של הרמב"ם בעניין זה זוקקת תשומת לב מיוחדת. הרמב"ם (משנה תורה, אישות, פרק י, הלכות א-ב) פותח את הדיון בהבדל שבין ארוסה ונשואה, בדברים הבאים:

הארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים כל זמן שהיא בבית אביה, והבא על ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות...

כיון שנכנסה הארוסה לחופה הרי זו מותרת לו לבא עליה בכל עת שירצה והרי היא אשתו גמורה לכל דבר, ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה, והוא שתהיה ראויה לבעילה, אבל אם היתה נדה אף על פי שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לא גמרו הנישואין והרי היא כארוסה עדיין.

הרמב"ם מתאר בצורה מפורשת את רגע ההיתר כרגע הכניסה לחופה; אין בהלכות אלו שום אזכור לברכות, ועל כן אין כל סיבה להניח שהיתר האישה לבעלה תלוי בברכות אלו. רק בהלכה הבאה יזכיר הרמב"ם את הברכות, ויאמר שוב שהיתר האישה תלוי בחופה ולא בברכות (שם, הלכה ג):

וצריך לברך ברכת חתנים בבית החתן קודם הנישואין והן שש ברכות ואלו הן... ואין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין וחתן מן המניין. המאיר את האשה וברך ברכת חתנים ולא נתיחד עמה בביתו עדיין ארוסה היא שאין ברכת חתנים עושה הנישואין אלא כניסה לחופה, אירס וכנס לחופה ולא ברך ברכת חתנים הרי זו נשואה גמורה וחוזר ומברך אפילו אחר כמה ימים, ולא תנשא נדה עד שתטהר, ואין מברכין לה ברכת חתנים עד שתטהר, ואם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך.

אף שדברים אלה נראים פשוטים וברורים, ראשונים ואחרונים שונים הבינו באופן אחר את דברי הרמב"ם. ראשון לכולם הוא הרמב"ן, שאת דבריו הזכרנו לעיל, המבאר כי הסיבה שבגינה פסק הרמב"ם שמברכים ברכת חתנים לפני הכניסה לחופה היא כדי להתיר את האישה לבעלה על ידי הברכות לפני הכניסה לחופה. מספר קטן של אחרונים אימצו עמדה זו וביארו שדברי הרמב"ם "אירס וכנס לחופה ולא בירך ברכת חתנים הרי זו נשואה גמורה" מכוננים לעניין ירושה ומזונות, אך הבעילה עדיין אסורה אם לא בירכו את הברכות.²¹

21 ראו: כנסת הגדולה, אבן העזר, הגהות בית יוסף, סימן סב, אות ו; שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן ו; וכן סיכום הדברים באוצר הפוסקים, אבן העזר, סימן נה, ס"ק כד.

על אף דברי הרמב"ן, רבים אחרים הבינו את דברי הרמב"ם כפשוטם, כלומר שברכת החתנים היא אך ורק ברכת השבח והמתיר היחיד של האיסור הוא החופה. כך ביארו פרשנים רבים, דוגמת "כסף משנה" (על אתר), "חלקת מחוקק" (סימן נה, ס"ק א), "בית שמואל" (שם, ס"ק א) ועוד; וכך גם עולה מדברי ה"שולחן ערוך" (אבן העזר, סימן נה, סעיף ג) שהעתיק את דברי הרמב"ם כלשונם:

אירס וכנס לחופה, ולא ברך ברכת חתנים, הרי זו נשואה גמורה, וחוזר ומברך אפילו אחר כמה ימים; וצריך לכתוב כתובה קודם כניסה לחופה, ואח"כ יהיה מותר באשתו.

כאמור, גם הרמ"א מצטרף לעמדה זו, דהיינו שהחופה מתירה לכדה את האישה, אם כי נראה שלדעתו גם ברכות לבדן יכולות להתיר אותה לבעלה.

אפשר להמשיך ולדון בשאלה זו ולבחון משמעויות שונות שלה הלכה למעשה - למשל מי מברך את הברכות ומי שותה מהיין לאחר הברכות - אך אנו נקצר כאן; בשורה התחתונה, אומנם יש פוסקים שציידו בעמדה שלפיה הברכות מתירות את האישה לבעלה, אך הדעה הרווחת היא שהן ברכות השבח.

האם ברכת חתנים היא בכלל דברים שבקדושה?

אומנם, גם כאשר אנו מדברים על חובת הציבור יש לברר מהו אופייה של חובה זו. הדרך הפשוטה היא לראות בה חובה קהילתית לשמוח יחד עם החתן והכלה, בדומה לחובות קהילתיות אחרות כגון פרסום הנס בקריאת המגילה בפורים או נישום אבלים. כך עולה למשל מדברי הר"ן (חידושים, פסחים ז ע"ב, ד"ה ולענין), המבאר את המנהג הרווח שלפיו אומרים את ברכת החתנים אחרי הכניסה לחופה:

ולענין ברכת נשואין נהגו שאין מברכין אלא לאחר שתכנס כלה לחופה, לפי שאין ברכות הללו אלא ברכות תהלה ושבח, תדע שהרי כל שבעה מברכין אותה, וכן נראה מדברי בה"ג.

אולם, יש שראו בברכת החתנים מעין "דבר שבקדושה", כמו קדיש, קדושה וברכת כוהנים. אנו רואים בעשרה יהודים המתקבצים יחד מקום השראת שכינה, ועל כן מקדשים את שם ה' באמירות ובתפילות מיוחדות. על פניו, כיוון מחשבה זה מפתיע שכן ברכת חתנים אינה עוסקת בקדושת ה' או ייחודו כשאר דברים שבקדושה, אלא בשמחת החתן והכלה; ובכל זאת ישנו מספר קטן של ראשונים ואחרונים שאכן תפסו ברכות אלו כדברים שבקדושה.

האם אישה יכולה לברך ברכת התנים?

המקור הראשון לתפיסה זו, למיטב ידיעתנו, הוא שיטת הגאונים המובאת ב"שיטה מקובצת" (כתובות ז ע"ב):

גופא אמר רב נחמן כו' מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים - פי' שתמא דמילתא שלא כנסן אלא לברכת חתנים דאי משום עדים או קנין בתרי סגיא ליה הא לא כנסן אלא לברכה בלבד ומפני שדבר שבקדושה הוא לברך את השם כינס עשרה. לשון הגאונים ז"ל.

במעט מקורות נוספים ניתן למצוא הדים לגישה זו.²² חלק מן האחרונים ביארו את פסיקתו של הרמב"ם כי עבד וקטן אינם יכולים לברך ברכה זו, בכך שהם אינם מצטרפים למניין עשרה:

נראה פשוט דהא אפילו צרופי לא מצרפינן עבד וקטן בדבר הצריך עשרה, כדאייתא בברכות, כ"ש שהם לא יברכו.²³

מדבריהם נראה כי הם הבינו שלשיטת הרמב"ם, ברכת חתנים היא מעין דברים שבקדושה, אולם כפי שנראה להלן, ישנן גם פרשנויות אחרות בדברי הרמב"ם. כאמור, מפתיע מאוד לתפוס את ברכת חתנים בצורה זו, ואכן רבים מהראשונים והאחרונים סבורים שברכת חתנים אינה חלק מדברים שבקדושה.

מי שחידד את הדברים הללו בצורה מיוחדת היה הר"ן (על הרי"ף, מגילה יג ע"ב בדפי הרי"ף):

ואין נושאים את כפיהם פחות מי' - דכתיב: "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם". וכתב "כה תברכו את בני ישראל אמור להם". ובני ישראל עשרה משמע, כדילפינן בגמרא לענין דבר שבקדושה מדכתיב "ונקדשתי בתוך בני ישראל". ואף על גב דההוא יליף מדכתיב "הבדלו מתוך העדה הזאת", דאתיא "תוך תוך", דבר הלמד בגזירה שוה חוזר ומלמד בגזירה שוה. ומיהו הני מילי כולוהו אסמכתא דרבנן נינהו, דסדר תפלה גופה דרבנן.

ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא בפחות מעשרה - דתקנתא דרבנן הוא ולא תקון אלא בצבור.

22 ראו למשל: חידושי חתם סופר, כתובות ז ע"א, ד"ה מנין; שו"ת שבט הלוי, חלק ח, סימן רעט.
23 בחלק מהדפוסים, דברים אלה מובאים בסוגרים כחלק מפירוש ה"כסף משנה" (ברכות, פרק ב, הלכה ט) אך אין אלה דברי ה"כסף משנה" עצמו ואיננו יודעים מי כתבם. בכל מקרה, פרשנות זו חזרה ונאמרה על ידי אחרונים נוספים; ראו למשל ספר המקנה, קונטרס אחרון, סימן סב, סעיף ה.

ואין עושין מעמד ומושב בפחות מעשרה - דרכן היה בשובן מבית הקברות לעשות מעמד ומושב לאבלים ואין עושין בפחות מעשרה ובגמרא מפרש טעמייהו בהדי אידך דמתני'...

גמ' מנא הני מילי וכו'. וכל דבר שבקדושה לא יהיה פחות מעשרה - ילפינן האי "ונקדשתי בתוך" מדכתיב "הבדלו מתוך העדה", והתם הווי עשרה שהרי מרגלים היו שנים עשר איש [איש] למטה טול מהם יהושע וכלב נשתיירו עשרה. וגמרי' "תוך תוך", מה להלן עשרה אף כאן עשרה הכי איתא בגמרא והאי טעמא סגי לאין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה משום קדושה דאית בהו, ולאין נושאין את כפיהם מטעמא דכתיבנא במתניתין ולא אצטריכו בגמרא לפרושי.

אף שבמשנה מנויים כמה דברים שאפשר לאומרם רק בעשרה, הר"ן מחלק בין הדבקים: את חלקם הוא רואה כדברים שבקדושה (אלו שיש בהם קדושה!); את ברכת הכוהנים הוא לומד ממקור אחר; ואת הקריאה בתורה הוא רואה כתקנה נפרדת. לדעתו, ברור שרק דברים שיש בהם קדושה נקראים "דברים שבקדושה"²⁴.

מתברר שגם בקרב האחרונים, רבים אינם כוללים את ברכת חתנים בתוך דברים שבקדושה; ולשם כך די אם נפנה את מבטנו לשני ספרי הפסיקה הגדולים של הדור האחרון - "ערוך השולחן" ו"משנה ברורה". "ערוך השולחן" (אבן העזר, סימן סב, סעיף יא) כתב זאת באופן נחרץ:

ואף על גב דלאו דבר שבקדושה הוא כקדיש וקדושה שלא יתאמרו בפחות מעשרה, מ"מ כיון דאומרים שהכל ברא לכבודו הנאספים ומזכירין בניין ירושלים אין מדרך הכבוד להזכירם בפחות מעשרה... וילפינן לה מקרא דבועז דכתיב "ויקח עשרה אנשים" וגו'.

ה"משנה ברורה" אומנם לא כתב את הדברים בצורה ישירה, אך בהחלט ניתן לדייק זאת מדבריו. בעניין ברכת "הגומל", שצריכה להיאמר דווקא בפני עשרה, כתב ה"משנה ברורה" (סימן ריט, ס"ק ו) שבעל הנס נכלל במניין העשרה; וב"שער הציון" (שם, ס"ק ז) ביאר את מקור הדין:

דהא כל דין דעשרה ילפינן מ"וירוממוהו בקהל עם", אם כן כמו גבי ברכת חתנים דילפינן גם כן לחד מאן דאמר מ"במקהלות ברכו ה'"... ואפילו הכי חתנים מן

24 ביארנו את דברי הר"ן כפי מיטב הבנתנו, וכך ביאר את דבריו גם ה"אליה רבה" (סימן קסח, סעיף א). אכן, ישנם אחרונים שביארו את דבריו באופן אחר וכללו גם את נשיאת כפיים ואת קריאת התורה בתוך דברים שבקדושה. ראו שו"ת משפטי עוזיאל, חלק ג, אורח חיים, סימן יח.

האם אישה יכולה לברך ברכת התנים?

המנין, וכל שכן ברכה זו דקילא, דלכמה פוסקים מספר עשרה אינו מעכב כלל דיעבד כדלקמן.

השוואה בין ברכת החתנים לברכת הגומל מניחה תשתית זהה לשתי הברכות הללו, שיכולה להיווצר רק אם ברכת חתנים אינה דברים שבקדושה אלא ברכת השבח.²⁵ סוגיית מעמדה של ברכת חתנים והכללתה בדברים שבקדושה היא סוגיה רבת משמעות, שכן יש בידנו כללים הלכתיים רבים לגבי השאלה מי יכול להוביל את הציבור בדברים שבקדושה, ואילו לגבי עניינים ציבוריים שאינם דברים שבקדושה ישנם כללים אחרים.

האם אישה יכולה לברך ברכת חתנים?

לעיל העלינו כמה שאלות: האם הברכות מתירות את חיי האישות בין האיש והאישה, או שהן ברכות השבח? מי נמצא במוקד הברכה - החתן או הקהילה? האם ברכות אלו מעכבות בדיעבד?

שאלות אלו נותרו במידה רבה ללא הכרעה חד־משמעית, וכפי שראינו, בדברי הראשונים והאחרונים יש בסיס איתן לכל אחת מן האפשרויות; אולם הסוגיה העומדת לפתחנו אינה הכרעה בשאלות אלו, אלא הבירור האם הן מקרינות על יכולתה של אישה לברך את ברכת החתנים וכיצד הן מקרינות עליה.

נפתח את הדיון בקביעה המופיעה במשנה (ראש השנה ג, ח), ומוזכרת באינספור הקשרים בעולם ההלכה: "זה הכלל - כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן". כדי להכריע האם אישה יכולה להוציא את הרבים ידי חובתם בברכת החתנים, שומה עלינו ראשית כול להכריע האם היא חייבת בהן כאיש.

מסתבר בעינינו שאם אכן ברכת חתנים היא ברכת השבח ותפקיד הציבור הוא לשבח לקב"ה במקום שיש בו שמחה לחתן ולכלה, אין זה משנה אם יברך אותה איש או אישה (למעט הצורך בבירור הנושא של כבוד הציבור, שנדון בו להלן). הרעיון המרכזי העולה מן הברכות הללו הוא שהקב"ה משמח חתן וכלה ועל כן גם אנו, ההולכים בדרכיו, עושים כן. הואיל והציבור כולו הוא המברך והמשמח את בני הזוג, הרי שנציג הציבור

25 הגרי"ז (חידושי הגרי"ז על הש"ס, עניינים, סימן 1) חלק על דברי ה"משנה ברורה" בעניין זה, אך לא ברור האם הוא בהכרח סובר שברכת חתנים היא דברים שבקדושה; וראו גם שו"ת רץ כצבי, סימן יח, שם נידונה שאלה זו.

המברך בשם כולם יכול להיות כל אחד מבני הציבור החייבים בשבח זה - גברים ונשים כאחד.

אף שבעינינו הבנה זו נראית פשוטה וברורה, היו שערערו עליה וקבעו שחובת השמחה ממוקדת בחתן ולא בכלה,²⁶ וכיוון שאת החתן ראוי שישמחו גברים בלבד ולא נשים, ממילא אין מקום לאפשר לאישה לברך את ברכות השבח.

אפשר להטעים קביעה זו ולומר שכיוון שלמניין עשרה נמנים רק אנשים, הרי שאין מקום לנשים לפעול באותו מרחב ואכן ישנם אחרונים שצעדו בכיוון מחשבה זה; אולם דומה שישנן ראיות חד־משמעיות כי קשר כזה אינו הכרחי. הן בקריאת התורה, הן בברכת הגומל, רק אנשים מצטרפים למניין ובכל זאת אישה יכולה לברך ברכת הגומל; ולגבי קריאת התורה מבואר בגמרא שבאופן עקרוני אישה יכולה לעלות לתורה ולהצטרף לקרואים (אך לא תעשה כן מפני כבוד הציבור). משתי הדוגמאות הללו עולה כי אף שרק אנשים נמנים למניין, בכל זאת נשים יכולות - באופן עקרוני - לפעול במניין זה; ועל כן קשה בעינינו להלום את הכיוון הנזכר. דומה כי מסתבר יותר לראות את חיוב הקהילה כמוטל הן על הגברים הן על הנשים; ולאור זאת לקבוע שכל אחד מבני הקהילה, נשים וגברים, יכול להוציא את הקהילה ידי חובתה.

אומנם, אם נראה את ברכות החתנים כעין דברים שבקדושה שהציבור אומר, יחולו על הברכות כל ההשלכות הידועות של דברים שבקדושה, וביניהן הדין שלפיו רק גדול בן־חורין יכול להצטרף למניין ולהוציא את הרבים ידי חובתם. לפי זה לא יהיה מנוס מלומר שנשים לא תוכלנה להוציא את הקהל ידי חובתו בברכות אלו (אכן, כאמור, רבים אינם רואים בברכת חתנים חלק מדברים שבקדושה).

כאמור, ייתכן לומר שברכת חתנים מתירה את חיי האישות, אך גם לפני הבנה זו אין הכרח לומר שההיתר ממוקד בחתן יותר מאשר בכלה. אומנם הביטוי במסכת סופרים

26 הרב ישראלי זצ"ל הקדיש לסוגיה זו בירור הלכתי בספרו **חוות בנימין** (חלק ב, סימן פ). טענתו העיקרית היא שיש לראות את ברכת חתנים כחובת הקהל המחויב לשמח את החתן. לדעתו, כיוון שחובת השמחה ממוקדת בחתן וכיוון שאין חובה מקבילה לשמח את הכלה - וברור גם שאין לאישה חובה לשמח את החתן, מטעמי צניעות - החובה מוטלת אך ורק על הגברים בקהילה, ולא על הנשים, ורק הם יכולים לקיים חובה זו.

אחר בקשת המחילה ואף שאין משיבין את הארי, קשה מאוד להלום את דבריו: כיצד ייתכן שהחובה לשמח ממוקדת בחתן לבדו כאשר יש מקורות רבים המדברים על שמחת הכלה (למשל, האמור בבבלי: "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה" [ירמיהו טז, ט], או תיאור החסד שהיה עושה דניאל: "גמילות חסדים שהיה מתעסק בהן היה מתקן את הכלה ומשמחה ומלווה את המת ונותן פרוטה לעני" [אבות דרבי נתן, נוסחא א, פרק ד], וכן באינספור מקורות בדברי הראשונים והאחרונים, כמו פסיקת הרמב"ם: "מצות עשה של דבריהם לבקר חולים... וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעודם בכל צרכיהם" [משנה תורה, אבל, פרק יד, הלכה א]).

האם אישה יכולה לברך ברכת התנים?

הוא "כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנידה" וביטוי זה ממוקד באיסור החל על הבעל, אך מאידך גיסא מן ההשוואה לאיסור נידה יש ללמוד שגם האישה כלולה באיסור הביאה בזמן האירוסין, שכן איסור נידה מוסב על שני בני הזוג כאחד.²⁷ אם אכן הברכה מתמקדת בשני בני הזוג ומתירה את שניהם, אין סיבה להניח שרק גבר יוכל לברך את הברכה.

למעשה, המקורות הדנים בברכת חתנים אינם ברורים דיים, וקשה לקבוע בוודאות האם הם מתמקדים בשני בני הזוג כאחד או רק בחתן. דוגמה לערפול זה אפשר לראות בפסיקת הרמב"ם שבכמה הלכות מיקד בבעל את החובה לברך (משנה תורה, אישות, פרק י, הלכה ו):

המאיר את האישה וברך ברכת חתנים ולא נתיחד עמה בביתו... אירס וכנס לחופה ולא ברך ברכת חתנים הרי זו נשואה גמורה, וחוזר ומברך אפילו אחר כמה ימים.

מהלכות אלו ניתן להסיק שאכן מוקד הברכה הוא הבעל. מאידך גיסא, בהמשך הדברים (שם) כתב הרמב"ם:

ולא תנשא נדה עד שתטהר, ואין מברכין לה ברכת חתנים עד שתטהר, ואם עבר ונשא וברך אינו חוזר ומברך.

וכן בהלכה אחרת באותו פרק (שם, הלכה יג):

יש לו לאדם לישא נשים רבות כאחת ביום אחד ומברך ברכת חתנים לכולן כאחת, אבל לשמחה צריך לשמוח עם כל אחת ואחת שמחה הראויה לה, אם בתולה שבעה ואם בעולה שלשה, ואין מערבין שמחה בשמחה.

הלכות אלו ממקדות את הברכה דווקא באישה.

אף על פי שיש מעט מקום לדון בעניין זה, קשה להלום את העמדה שלפיה היתר האישה לבעלה הוא מהמצוות המוטלות על הבעל בלבד ולא על האישה, ודומה שהדרך הסלולה יותר תראה את הברכות כממוקדות בשניהם כאחד. דוגמה לכך נמצא במחלוקת מתקופת הגאונים ואילך מי שותה את כוס הברכה.²⁸ שאלה זו מושפעת במידה מסוימת מהשאלה

27 בירושלמי (פסחים י, א) נאמר שהבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה, ודין זה נפסק על ידי הרמב"ם (משנה תורה, אישות, פרק י, הלכה א) וה"שולחן ערוך" (אבן העזר, סימן נה, סעיף א). כמה אחרונים דנו בשאלה האם גם האישה לוקה או רק האיש; אולם גם מי שכתב שרק האיש לוקה, לא העלה על דעתו שהאיסור מוטל רק על כתפי האיש, אלא שכיוון שהאיש דומיננטי יותר במעשה החמירו יותר בעונשו. ראו שו"ת דברי שלום, אבן העזר, חלק א, סימן לה.

28 ראו תשובות הגאונים (מהדורת אסף, התרפ"ז), סימן לט. באנציקלופדיה תלמודית, ערך ברכת חתנים, מצויה סקירה מקיפה של מחלוקת זו.

מי מחויב בברכת החתנים, ועל כן הנוהג הרווח, שלפיו החתן והכלה בלבד שותים מכוס הברכה,²⁹ יש בו כדי ללמד על שייכותן של ברכות אלו לשני בני הזוג - ולא לחתן בלבד. מכל האמור עולה כי אם לא נגדיר את ברכות החתנים כדברים שבקדושה - וכך מסתבר בעינינו, וכדברי "ערוך השולחן" - נראה ששייכות האישה לברכת חתנים אינה שונה במאומה משייכות האישה; ועל כן - על פי הכלל שראינו לעיל שלפיו המחויב בדבר מוציא את הרבים ידי חובתם - יכולה האישה באופן עקרוני להוציא את האנשים ידי חובתם בברכה זו.³⁰

לזו היינו עוצרים בשלב זה, היינו קובעים כי אף שישנן שיטות התופסות את ברכת חתנים כדברים שבקדושה - ולפיהן אישה אינה יכולה לומר ברכת חתנים כדין שאר דברים שבקדושה³¹ - הדרך הברורה והפשטה יותר בהבנת אופייה של ברכת חתנים מאפשרת לאישה לברך אותה ולהוציא את הרבים ידי חובת השבח (וגם לסוברים שהברכות מתירות את הזיווג, אין מניעה שאישה תברך ותתיר את בני הזוג זה בזה).

האם יש בעיה בכך שאישה מובילה את הקהילה?

למרות כל האמור, ישנה נקודה נוספת שעלינו לשקול: האם נשים יכולות להוביל את הקהילה במצוות שבהן הן שייכות ומחויבות?

נושא זה נידון כבר רבות בהקשרים שונים, אך אחד המקומות המשמעותיים המאפשרים לבחון אותו הוא דינה של אישה בקריאת מגילה. הרמב"ם וה"שולחן ערוך" ביארו שנשים חייבות במקרא מגילה כאנשים, ועל כן יכולות להוציא אנשים ידי חובתם בקריאת המגילה.³² על פי עמדה זו, אין ספק כי בכל מצווה שאישה חייבת בה היא יכולה להוציא אף את האנשים ידי חובה, ולפיכך אין סיבה לאסור על אישה לומר ברכת חתנים.

29 ראו פני יהושע, כתובות ז ע"ב, ד"ה בגמרא.

30 ייתכן גם לתלות את הדברים בפסיקת הרמב"ם (משנה תורה, ברכות, פרק ט, הלכה ב): "ואין מברכין ברכה זו לא עבדים ולא קטנים". מדבריו יש לדייק כי דווקא עבד וקטן, שאינם שייכים בדיני הנישואין, אינם יכולים לברך ברכת חתנים, וממילא ברור שאישה יכולה לברך ברכה זו; וכך דייק רבנו מנוח על אתר. אכן, כיוון שלא ברור לחלוטין מדוע לא הזכיר הרמב"ם את דין האישה בפירוש - ובביאור דבריו התחבטו מפרשיו, החל מרבנו מנוח עצמו - לא נתמוך יתדותינו בדיוק זה.

31 ראו בתשובת הרב עוזיאל (שו"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, סימן עד), המעלה את הסברה כי לשיטה שלפיה הצורך בעשרה הוא לכתחילה, היה מקום לשקול אף לצרף אישה למניין העשרה, אך גם הוא מסיק כי "בדברי כל הפוסקים מבואר שאין לברך ברכת חתנים אלא בעשרה אנשים ככל דיני קדיש וקדושה, ואין אשה מצטרפת לעשרה בדבר זה. וכן דקדקו ואמרו 'חתן מן המנין' משמע שהכלה אינה מן המנין, ולא מצאתי לשום פוסק להתיר לומר ברכות חתנים שלא בעשרה או בצרופ אשה וקטן".

32 משנה תורה, מגילה, פרק א, הלכות א-ב; שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תרפט, סעיפים א-ב.

האם אישה יכולה לברך ברכת התנים?

בעל "הלכות גדולות" (סימן יט) צעד בדרך אחרת ופסק שאין הנשים יכולות להוציא את האנשים ידי חובתם בקריאת המגילה; והראשונים נחלקו בהבנת שיטתו. יש מהם שהבינו כי לדעתו חיוב הנשים בקריאת המגילה שונה באופיו מחיובם של האנשים, ועל כן הן אינן יכולות להוציא את האנשים ידי חובתם.³³ על פי שיטה זו, אי אפשר להסיק מקריאת מגילה בנוגע לעמדתו של בה"ג בנושאים אחרים שבהם חיוב הנשים זהה לחיוב האנשים.

אולם ה"תוספות" (סוכה לח ע"א, ד"ה באמת) הבינו את דברי בה"ג באופן אחר וביארו שגם כאשר יש חיוב זהה, נשים לא יוציאו הרבים כי "דרבים זילא בהו מלתא". ה"מגן אברהם" (סימן רעא, ס"ק ב) למד מדבריהם לגבי קידוש של שבת ופסק שאישה לא תקדש בעבור הרבים. לאור פרשנות זו, יש מקום לאסור על נשים לברך ברכת התנים ברבים. כאמור, זוהי עמדה פרשנית אחת שאינה מקובלת על כל הפוסקים בעניין מגילה. הפוסקים שהתירו לאישה לקרוא את המגילה בעבור האנשים - כגון הרמב"ם וה"שולחן ערוך" - לא ציינו את שיקול "זילא מילתא", ועל כן אין לחשוש לו גם בענייננו.³⁴

סיכום

במאמר זה ביקשנו לעמוד על שאלת השתתפותן של נשים באמירת ברכת התנים, הלוא הם שבע הברכות, מתחת לחופה. ההנחה שעליה מיוסדים דברינו היא קביעת הגמרא כי "כל המחויב בדבר מוציא את הרבים ידי חובתם", ועל כן ביררנו האם אישה חייבת בברכת התנים כאנשים.

כפי שראינו, יש שתפסו את ברכת התנים כסוג של דברים שבקדושה, או כחובה הדומה לדברים שבקדושה; ועל פי דעתם מסתבר שאישה אינה יכולה להוציא אנשים בברכת התנים, כפי שאינה יכולה להוביל את הציבור בדברים אחרים שבקדושה (כגון קדושה וברכו).

מאידך גיסא, רבים אחרים הבינו שברכת התנים היא סוג של ברכת השבח, שאומנם יכולה להיאמר רק בציבור אך כל המחויב בה יכול לאומרה. כיוון שבמוקד השבח של

33 ראו למשל תוספות, ערכין ג ע"א, ד"ה לאתווי. זוהי גם ההבנה הפשוטה העולה מעיון בדברי בה"ג עצמו.

34 בתשובה אחרת המופיעה במרשתת ובאתר ישיבת מעלה גלבוץ הארכנו לבאר כי מותר לאישה לקדש בעבור הציבור.

ברכה זו עומדים החתן והכלה, הרי שהחיוב לשבח מוטל על גברים ונשים כאחד; ולפיכך אישה יכולה לברך ברכה זו.

דיון נוסף סביב ברכת חתנים הוא השאלה האם ברכה זו מתירה את הכלה לבעלה, כלשון הברייתא במסכת כלה, או שמא יש להסב את דברי ברייתא לכיוון אחר. אומנם ראשונים ואחרונים נחלקו עד כמה לאמץ כיוון זה להלכה, אך גם אם נאמץ אותו אין מקום להניח שאיסור זה ממוקד באיש יותר מבאישה; ועל כן ההיתר העולה מן הברכה נצרך הן לאיש הן לאישה ושניהם מחויבים בברכה זו, וכאמור כל המחויב בברכה יכול להוציא את הרבים ידי חובתם.

דיון נוסף סובב על אודות השאלה האם ראוי שאישה תדבר בפורום ציבורי ותפעל בו: אומנם יש מהפוסקים שאסרו זאת, ולדעתם יהיה אסור לעשות כן גם בהקשר של ברכת חתנים: אך רבים אחרים לא חששו לכך ובהחלט אפשר להסתמך על דעתם.

אומנם לאורך הדורות לא נהגו כן ואמירת ברכת חתנים הייתה נחלתם הבלעדית של האנשים, והנשים לא נטלו בה חלק; אך לאור כל האמור יש מקום להתיר לנשים לברך את שבע הברכות מתחת לחופה. הרוצה לאסור - בין אם הוא סבור שרק איש יכול להוציא את החתן ידי חובתו, בין אם הוא סבור שברכות אלו הן חלק מדברים שבקדושה, ובין אם הוא סבור שאסור לאישה לייצג את הציבור - יכול למצוא ביסוס לאיסורו; אך שלוש האפשרויות הללו נתונות כאמור במחלוקת, ודומה שגם הרוצה להתיר עומד על קרקע איתנה ובטוחה.

על כן אל לנו לדחות קהילה הבוחרת לתת מקום משמעותי לנשים במעמד החופה והקידושין, מתוך רצון שהחיים הדתיים ישקפו את המקום המשמעותי שיש לנשים בכל פן אחר של החיים הקהילתיים, שכן היא אינה חורגת מדרך המלך של עולם ההלכה.³⁵ אומנם, שומה על הרב המקדש ועל בני הזוג לשקול, לצד שיקולים הלכתיים אלו, כיצד הדברים מתקבלים בקרב הקהילה שבה הם חיים, שכן כשם שמצווה לומר דבר הנשמע כך מצווה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

35 אומנם בתשובתו של הרב הנקין בעניין זה (שו"ת בני בנים, חלק ג, סימן כז) הוא השיב לאסור וטען שאין מקום לשנות מהנהגה, בעיקר משום ששינוי כזה יערער את המחויבות הדתית בכלל וייתן פתח לרוחות אחרות המנשבות בעולם, המנסות לקעקע את העולם שבקדושה. דעות דומות אפשר לשמוע מרבים אחרים בעולם הדתי-לאומי, ואף מחוצה לו. דברים אלה מבוססים על הערכת מציאות הקשורה למקום ולזמן; הערכתנו היא כי במציאות דהיום הסכנה להיחלשות אינה נמצאת במגרש זה, ואולי אף להפך.